

УДК 910.4(474.2:477) «1781/1782»

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-22-3>

Чирук С.В.

<https://orcid.org/0000-0002-7008-4110>

КІЛЬКІСНИЙ ТА ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД ШВЕДСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ЕСТЛЯНДІ ДО ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В 1781-1782 РР.

У статті розглядаються різні версії щодо кількості шведських переселенців з Естонії до України в 1781-1782 рр. Проводиться зовнішня та внутрішня критика джерел із цього питання. Для зовнішньої критики використовуються позаджерельні знання щодо обставин та часу створення документів. Внутрішня критика полягає у застосуванні методу контамінації персоналізованої інформації різних списків (поєднання інформації щодо конкретних осіб). Порівнювалась інформація так званого «Списку Фрізеля» (14 – 15 липня 1781 р.), «Списку Синельникова» (26 серпня 1781 р.), ревізійного списку за 1782 р. (23 червня 1794 р.) та списку померлих з метричної книги (червень 1782 – травень 1783 рр.). Також використовувалась інформація з бухгалтерської книги (1781-1782 рр.) конвоїра переселенців – капітана Єгора Макаретова і матеріали землеміра Петра Полозова (1781 р.).

На думку автора, різночитання щодо кількості шведських переселенців до України, які існують в історіографії, були викликані недостатньо критичним ставленням авторів до історичних джерел. Водночас документи дають змогу достатньо точно встановити кількість осіб, які вирушили до України та кількість тих, хто, зрештою, прибув на місце поселення.

Проведений аналіз дозволяє прийти до висновку, що у кількісному відношенні найбільш достовірну інформацію про переселенців подає так званий «Список Синельникова» (967 осіб). Цей же документ найбільш повно фіксує і персональний склад переселенців, що знаходить підтвердження у співпадіннях з метричною книгою, але не в повній мірі відображає дійсність. Було виявлено, що переселенню передувала кількаразова заміна 11 господарств, які мали переїздити, останню з яких не встигли зафіксувати в документах.

Можна припустити, що кількість переселенців, які дісталися на місце поселення в травні 1782 р., також, більш-менш відповідає дійсності. Тим не менш, персональний склад переселенців з ревізійного списку за 1782 рік, викликає сумніви.

Ключові слова: шведські переселенці, метрична книга, посімейні списки, критика джерел, Південна Україна, Старошведська колонія.

У 1781 році імператрицею Катериною II було видано наказ про переселення вільних шведських селян з острова Дагьо (суч. о. Хійумаа, Естонія) до околиць м. Кизикермен (суч. м. Берислав, Херсонської обл., Україна). За півроку після його появи шведи вирушили у тривалу мандрівку, протягом якої та безпосередньо після неї, більшість із них померла. Дослідники по-різному оцінюють кількість осіб, які вирушили в дорогу, що впливає на їхню оцінку демографічних втрат. Останній пункт позначається на висновках щодо умов переселення та ставлення влади до шведських переселенців. Плутанина з даними пов'язана з різними, іноді – дуже відмінними джерельними повідомленнями.

Дане питання має важливе значення як з наукової точки зору, так і з дипломатичної, оскільки засноване шведськими колоністами поселення – Старошведське (суч. с. Зміївка, Бериславського р-ну, Херсонської обл.) є єдиним в Україні населеним пунктом, заселеним етнічними шведами. Ця обставина сприяла створення почесного консульства королівства Швеція у Херсонській області.

Мета даної статті полягає в тому, щоби встановити найбільш вірогідну версію щодо кількості шведських переселенців, які вирушили до України в 1781 р. Поставлені наступні дослідницькі завдання: проаналізувати різні гіпотези щодо кількісного складу даної групи, які існують в історіографії; проаналізувати джерельні повідомлення; піддати джерела та літературу зовнішній та внутрішній критиці (виявити час та обставини створення, порівняти джерела шляхом контамінації персональних даних).

Першим, хто спробував визначити кількість шведських мігрантів до Південної України був Самуїл Християнович Контеніус, який інспектував іноземні колонії на Півдні сучасної України з метою покращення їх добробуту. На основі цих інспекцій, у 1800 р. він подав доповідь Сенату, в якій, зокрема, опублікував свою версію кількості шведських переселенців. Так, за його словами, спочатку населення Старошведського *«за показаннями Новоросійської Казеної палати складалося з 904 душ обох статей»* і що *«з такої великої кількості залишились нині в колонії тільки 74 чоловічої і стільки ж жіночої статі душ, які складають 22 родини»* [1]. Ці ж цифри у XIX ст. вказували й історики А. Скальковський [2, с. 264] та А. Клаус [3, с. 348], які, по-суті, переповідали С.Х. Контеніуса.

У 1988 р шведський історик естонського походження – Олександр Лойт вказував на розбіжності у джерелах щодо вихідної кількості населення та пропонував власне припущення щодо кількості переселенців. Зокрема, він зазначав, що петицію до Юстиц-колегії (з проханням допомогти із вирішенням суперечки з землевласником, який хотів зігнати їх зі своєї землі) підписало 1159 селян, у наказі імператриці Катерини II про переселення шведів до України мова йшла про 1000 осіб, в маєтку Киргесааре було зареєстровано 1306 шведів, а за даними пастора з естонського острова Вормсі кількість переселенців становила 1200 осіб. При цьому він наголошував, що в інших місцевих документах (яких не називав) мова йшла навіть про 1207 шведських переселенців. Цю останню, найбільшу цифру, автор вважав найбільш наближеною до істини, бо до «обов'язкових» переселенців долучилися також добровольці з інших місць, а *«місцева влада в Україні отримала наказ про виділення землі для двохсот шведських господарств, що також свідчить про більш високу чисельність переселенців»* [4, с. 108]. Не оминув увагою О. Лойт і підрахунки зроблені за наказом Івана Максимовича Синельникова, згідно з якими, спочатку було записано 935 осіб, а згодом – 966 (за рахунок приєднання селян із інших місць) [4, с. 108], але ці джерела його не переконали.

Іншого погляду дотримувалась сучасна дослідниця Юлія Маліцька, яка «найбільш вірогідною і достовірною» вважала цифру 952 особи (422 чоловіків та 530 жінок), нібито зафіксовану чиновниками Ревельської канцелярії [5, с. 72]. До такої думки вона дійшла через те, що не довіряла підрахункам другого списку, складеного в серпні 1781 р. за наказом І.М. Синельникова (кількість людей у графі «всього» мала розбіжності з кількістю осіб у списку), через що пропонувала взяти за основу перший список, складений на місяць раніше [5, с. 72]. Та, на відміну від неї, Світлана Бобилева пропонувала спертися якраз на «Список Синельникова», з невеликим уточненням, не 967 як у було зазначено у підсумку, а 965 осіб, як у тілі документа [6, с. 251].

На наше глибоке переконання такі значні різночитання спровоковані неухважним ставленням до джерел і позаджерельного знання.

Важко сказати звідки С.Х. Контеніус взяв цифру 904 особи, адже Казенна палата, на матеріали якої він посилався, спиралася на відомості 5-ї ревізії [7, с. 79-81]. Утім, ця ревізія містила інформацію лише про 530 осіб, які прибули на місце поселення [8, с. 192–236]. Отже, на нашу думку, цифра 904 є приблизним числом переселенців записаним постфактум (між 1795 і 1801 рр.).

Аргументи ж О. Лойта виглядають дещо дивно з огляду на опис подій, що переживали переселенню, із праць Г. Фішера [**Error! Unknown switch argument.**] та Г. Писаревського [14]. Так, не зрозуміло чому взагалі слід брати до уваги те, скільки людей підписали Петицію до Санкт-Петербургу і скільки осіб фігурувало в наказі Катерини II, оскільки обидва документи було утворено задовго до переселення (Петиція була складена на початку лютого 1781 р., Наказ Катерини II – 8 березня 1781 р., а виїзд з о. Дагьо відбувся наприкінці серпня 1781 р.).

Петиція відображала кількість осіб, яку *міг* виселити зі своїх земель граф Стенбок, але не виселив, бо продав свій маєток. Після її укладання багато чого змінилося – 9 родин виселили, з'явилась надія на домовленість із новим землевласником. Що ж до імператорського Наказу, то він спирався на Петицію і навіть не претендував на точність. Так, у ньому зазначалося, що переселенню на казенні землі підлягали селяни, *«яких нараховується близько тисячі душ чоловічої та жіночої статі»* та які *«мають залишити землі»* поміщика [10]. Та після появи нового власника, який виступив з примирливою позицією, більшість шведських селян вже не мали залишати острів.

Так само не є серйозним аргументом і кількість мешканців маєтку Киргесааре (1306 осіб), оскільки немає жодних відомостей про те, що свої домівки залишили всі мешканці маєтку шведського походження або відомості пастора (1200 осіб), оскільки незрозуміло, чи йде мова безпосередньо про мігрантів чи загалом про чисельність парафії. У випадку ж цифри 1207, взагалі незрозуміло на що саме справся дослідник, оскільки свого джерела він не розкривав [4, с. 108].

Ще більш дивно виглядає цифра 952, наведена Юлією Маліцькою. Такої кількості переселенців немає ані в одному джерелі, ані в історіографії. З огляду на логіку, якою послуговувалась дослідниця, мова мала йти про список, складений 14–15 липня 1781 р. Давідом Фрізелем, але посилення, чомусь, стоїть на документ із фонду Херсонської (Новоросійський) губернської креслярні [5, с. 72], де такої інформації немає [13]. Та й у документі Фрізеля фігурувало 935, а не 952 особи [14]. Схоже, що наведена цифра є результатом банального хибодруку. Так авторка навела загальну кількість осіб за списком Фрізеля за підрахунками Г. Писаревського – 935, але не навела зазначений ним статевий розподіл (422 чоловіка та 513 жінок). Натомість навела цей статевий розподіл у власних підрахунках, але з однією відмінністю – 530 замість 513 жінок [5, с. 72]. Це й призвело до результату 952 (422+530=952). Облишивши питання про те, як таке взагалі могло статися, дозволимо собі не погодитися з доцільністю використання списку Фрізеля замість «Списку Синельникова» для виявлення більш точної кількості переселенців.

«Список Синельникова» дійсно містив помилку у підрахунку в графі «всього» – результат відрізнявся від справжнього на одну особу (967 замість 966) [16, арк. 23]. Та чи є ця помилка писаря настільки значимою, щоби «забракувати» все джерело? «Список Фрізеля» укладався за місяць до виїзду з острова, і з матеріалів Г. Писаревського відомо, що після цього склад переселенців змінився [14, с. 222], тож для чого свідомо використовувати джерело, яке завідомо містило невірні дані?

На наш погляд, значно ближчими до істини є Григорій Писаревський та Світлана Бобилева, які, визначаючи кількість переселенців, послуговувались «Списком Синельникова» укладеним в серпні 1781 р. Цей документ найбільш наближений в часі безпосередньо до переселення (переселення – кінець серпня 1781 р., дата укладання списку – 26 серпня 1781 р.), а його відомості узгоджуються з відомостями з інших джерел.

Так, згідно бухгалтерської книги експедиції, кормові гроші планувалось виділити для 967 осіб (615 дорослих та 352 дітей) [11, арк. 4], що збігається з кількістю осіб у графі «всього» у «Списку Синельникова» [16, арк. 23]. Оскільки бухгалтерська книга – це фінансовий документ, йому можна довіряти з цілком об'єктивних причин – у дорогу не могло вирушити більше людей, оскільки на їх утримання не виділяли фінансування.

«Список Фрізеля» та «Список Синельникова» також відповідають ремарці Григорія Писаревського про те, що деякі особи вирішили залишитися в Естляндії, а натомість до переселенців додалися люди з деяких інших миз [14, с. 222–223]. Саме цим можна пояснити збільшення кількості мігрантів у пізнішому, датованому серпнем 1781 р. «Списку Синельникова» [16] порівняно із попереднім, складеним у липні «Списком Фрізеля» [15]. Дещо дивно, що Олександр Лойт використовував ці слова Г. Писаревського як аргумент для доказу того, що з Естонії виїхало 1207 осіб [4, с. 108].

Об скелю джерельних фактів розбивається й інший його аргумент на користь нібито більшої кількості переселенців. За словами Олександра Лойта *«місцева влада в Україні отримала наказ про виділення землі для двохсот шведських господарств»* [4, с. 108]. Але наводячи ці відомості, автор посилався не на архівне джерело, а на працю Яна Утаса [12], джерело якого також лишається невідомим. Натомість точна кількість господарств для яких виділялася земля є в документах Межової Експедиції [13], на які так недоречно послалася Ю. Маліцька.

Джерела ж свідчать про те, що кількість господарств, для яких виділялася земля, навпаки, підтверджують, що саме на «Список Фрізеля» та «Список Синельникова» й слід орієнтуватися для визначення кількості переселенців. Так, у наказі Катерини II до Новоросійської губернської канцелярії та межової експедиції чітко вказувалось, що за переписом Синельникова (мається на увазі «Список Фрізеля») було нараховано 935 осіб (422 чоловіків і 513 жінок). Імператриця наказувала відмежувати землю для шведської колонії по 60 десятин на кожне господарство [13, арк. 12]. За цим послідував ордер Межової Експедиції, в якому вже фігурувала й кількість землі яку слід було відмежувати – 6330 десятин [13, арк. 8]. Таким чином землю планувалось виділити для 105 господарств. Але в грудні 1781 р. Петро Полозов, який склав план колонії, звітував, що відмежував для неї 7500 десятин землі [13, арк. 5]. Поділивши це число на 60, тобто кількість десятин для однієї родини, отримуємо 125 господарств, що дорівнює їх кількості в «Списку Синельникова» [16, арк. 23].

Збігаються і дати. «Список Фрізеля» було укладено 14–15 липня 1781 р. [15], а ордер межовикам виділити землю за цим списком надійшов 31 серпня 1781 р. [13]. Натомість «Список Синельникова» з'явився тільки 26 серпня 1781 р. [16], а отже цілком логічно, що його інформація не могла бути врахована в ордері Межової Експедиції в серпні, та згодом була прийнята в роботу межовикам Петром Полозовим.

Схоже, що саме «Список Фрізеля» та «Список Синельникова» і є тими документами, які найкраще відображають зміни в чисельності потенційних колоністів, які мали вирушити до українських степів. При цьому «Список Фрізеля» фіксував осіб, які збиралися переїхати, а «Список Синельникова» – кількість тих, хто справді переїхав. Хочеться наголосити саме на слові «кількість», бо склад переселенців порушує нові питання.

Історик Г. Писаревський так описував підготовку до переселення та укладання посімейних списків Д. Фрізеля та І. Синельникова: *«Синельников за допомогою чиновників Ревельської генерал-губернської канцелярії, що його супроводжували, уклав список всіх селян мизи Гогенгольм, як тих, що знаходились на місці в даний момент, так і тих, що мешкали в Ревелі; останніх вирішено було знайти і відправити разом із першими до Новоросії. Всіх, хто підлягав переселенню, виявилось 935 осіб (чоловічої статі 422 і жіночої 513).*

Одначе селяни у кількості 35 осіб, які вже давно мешкали в Ревелі і звикнули до міського життя відмовились від переселення, не дивлячись на всі «ясні вигоди», що очікували на переселенців у Новоросії; місцева ревельська адміністрація не розуміла що з ними робити і питала князя Потьомкіна: «як із цими, небажаючими звідси в Новоросію людьми вчинити наказано буде, чи вислати їх туди, чи залишити їх за вольністю і бажанням біля Ревелю?». Що відповів на це Потьомкін з документів не видно. Але серед селян-землевласників, що мешкали на острові Дагьо, знайшлись бажуючі до переселення і з інших миз, окрім обивателів Гогенгольму, так що загальна кількість осіб, що переселялися склала близько 960 осіб» [14, с. 222-223].

Ця цитата демонструє, що після укладання «Списку Фрізеля», який саме й був чиновником Ревельської генерал-гебернської канцелярії, змінилась не тільки кількість, але і склад переселенців. Враховуючи те, що ми володіємо персоналізованими даними обох списків, а також ревізійної казки, яка містить матеріали про прибулих на місце поселення осіб та списку померлих з метричної книги, це відкриває перед нами прекрасну можливість для проведення порівнянь. Таке порівняння вміщеної в них інформації дозволить не тільки виявити хто саме не поїхав до України, а й перевірити на скільки можна довіряти, наприклад, ревізійній казці.

Для цього матеріали всіх документів були зведені в один файл (використовувались таблиці MSExcel). В основу бази даних покладемо «Список Синельникова» [16], оскільки це – найповніше джерело, що фіксувало переселенців, та яке найбільш наближене до переселення. Було внесено інформацію про номери господарств, імена їхніх членів, статус у родині, вік. У сусідніх стовбцях було позначено наявність особи у «Списку Фрізеля» [15], ревізійній казці за 1782 рік [8, s. 192-236] та списку померлих з метричної книги за 1782-1783 рр. [8, s. 149-159]. Пошуки суттєво прискорили застосування фільтрів, але у випадку метричної книги звірку довелося робити вручну, бо в якості ідентифікаторів виступали ім'я, по-батькові, вік та статус, а останні дві складові зазнавали змін (вік фіксувався приблизно, а статус міг змінитися в разі смерті члена родини).

Порівняння списків «Фрізеля» [15] та «Синельникова» [16] показало, що 11 господарств, які потрапили до переліку переселенців у липні 1781 р., були відсутні у списку складеному в серпні того ж року. Їх замінили 11 інших господарств (Таблиця 1). Тобто, це й були ті, хто відмовився їхати й ті, хто зголосився зайняти їх місце.

Але найнесподіваніший результат принесло порівняння «Списку Синельникова» [16] з ревізією, що містила відомості за 1782 рік [8, s. 192-236] та метричною книгою [8, s. 149-159]. Перший з них, фактично, фіксував осіб, яким вдалось вижити після переїзду й пізніше, а друга – осіб, які померли в Старошведському. Так у більшості домогосподарств були особи, які або

померли, або залишилися в живих після переїзду і захворюваності, але в 11 випадках не було ані постраждалих, ані тих, що вижили.

Звісно, можна припустити, що ці особи померли у дорозі або на зимових квартирах в Решетилівці, ще до того як почали вести метричну книгу, якби не інша одна дивна обставина – у списку померлих з метричної книги фігурували особи, яких не було в «Списку Синельникова». Серед них були: Сімон Петерсон, 35 років; Матс Гансон, 30 років; Матс Крістіансон, 60 років; Томас Ларсон, 50 років [8, s. 149-159].

Ці дві обставини, а також те, що були відсутні відомості, які стосувалися саме 11 господарств, натякають на те, що «Список Синельникова» також не фіксував всіх тих, хто справді вирушив до Південної України. Швидше за все, як і раніше, після складання списку, знову відбулась заміна – хтось вирішив залишитися, а їх місце зголосились зайняти інші люди. Кінцевого ж джерела, списку, який би фіксував всіх емігрантів, що вирушили з острова Дагьо на південь, найімовірніше, не існує. Заміна відбулась безпосередньо перед переїздом і її ніхто не фіксував. Максимум що можна зробити в цих умовах – це виявити тих, хто все ж таки, передумав в останній момент (Таблиця 1).

Таблиця 1

Голови господарств, які зголошувались та відмовлялись їхати на поселення до Південної України з о. Дагьо в 1781 р.

Номер у первинному списку	Господарі, що відмовились їхати після 14-15 липня 1781 р.	Номери господарств, що зголосились їхати замість них (список Синельникова)	Імена господарів, що зголосилися їхати замість тих, хто відмовився після 14-15 липня 1781 р.	Номери господарств, які так і не поїхали в Україну після внесення у список переселенців 26 серпня 1781 р. (Список Синельникова)	Господарі, що відмовились їхати після 26 серпня 1781 р.
34	Крістіан Крістіансон	9	Бертіль Іерансон	2	Іеран Міхельсон
47	Ларс Нільсон	26	Генріх Сімонсон	20	Вдова Марія Якобсдоттір
50	Торб Ларсон	40	Міхель Ларсон (одинак)	25	Гінріх Паульсон
53	Матс Петерсон	47	Матс Крістіансон	29	Магнус Еріксон
60	Іоганн Нільсон	51	Крістіан Матссон	45	Вдова Гертруда
84	Вдова Берта Грейсона	72	Якоб Гінріхсон	53	Матс Матсон

104	Якоб Сімонсон	90	Ієран Іоганнсон	72	Якоб Гінріхсон
107	Іоганн Генріхсон	93	Петер Сімонсон	73	Ларс Крістіансон
109	Міхель Мартінсон	101	Томас Ієрансон	80	Крістіан Паульсон
113	Грейс Матссон	109	Крістіан Гансон	105	Ларс Крістіансон
114	Петер Гінріхсон	114	Міхель Сімонсон	109	Крістіан Гансон
		117	Гінріх Іоганнсон		

Джерела: Именной список шведских колонистов, прибывших в Новороссийскую губернию на поселение в 1781 г. Держархів Дніпропетровської обл. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 1. 23 арк.; Ведомость о количестве колонистов, наличии сельскохозяйственного инвентаря, деревьев и скота в шведских колониях за 1781 г. Держархів Дніпропетровської обл. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 2. 11 арк.; власні розрахунки.

На відміну від Г. Писаревського, який писав, що низка осіб зі «Списку Фрізеля» не бажала переїжджати, бо вже давно жила й працювала в Ревелі [14, с. 222], у самому документі таких осіб не зустрічається, а фігурує лише інформація про їх родичів, які працювали в Ревелі та інших містах [15]. Цілком можливо, що одним із мотивів відмови якраз і було небажання залишати рідню. Так, наприклад, в Крістіна Крістіансона, який відмовився переїжджати, сестра Ліза рік як працювала в Ревелі. Сестра Торба Ларсона (до речі, також – Ліза) вже сім років як працювала в Ревелі у доктора Вольтера [15, арк. 4], а сестра Якоба Сімонсона Грета вже як 12 років працювала робітницею у пастора [15, арк. 7]. Щодо інших осіб, які відмовилися їхати, такої інформації немає.

Проте очевидно, що родинні зв'язки зупиняли далеко не всіх. Більшість із переселенців (39 осіб) знехтувала ними і погодилась на далеку подорож у південні степи. Серед них – Магнус Крістіансон, про якого достеменно відомо, що він виїхав разом із майбутніми колоністами. Його сестра – Анна протягом 8 років працювала робітницею у вдови Грети в Ревелі. Пауль Міхельсон, чий брат з осені 1780 р. працював робітником у вчителя в Ревелі. Крістіан Гінріхсон, чий два брата і сестра працювали робітниками на інших людей [15, арк. 1].

Загалом напередодні переїзду у відлучці на заробітках перебувало 62 особи. З них у містах служило 34: 28 в Ревелі (сучасний Таллінн); 4 в Петербурзі; 1 в Гапсалі; 1 в Аренсбурзі (о. Езель, суч. о. Сааремаа, Естонія). 9 осіб служили робітниками на інших островах: 4 – на о. Вормсі; 3 – на о. Нуке; 2 – на о. Езель. 10 осіб працювали на різних мизах на о. Дагьо. Серед згаданих осіб, жінки працювали робітницями у вдовиць; чоловіки – помічниками у вчителів, пасторів, канторів, військових, лісничих, докторів, перукарів, годинників. 2 особи

працювали митниками, 3 – були слугами у знаті – графа Стенбока та генерала Енгельгарта [15].

Метрична книга [8, s. 149-159] та «Список Синельникова» [16] загалом дуже добре узгоджуються між собою. Не дивлячись на те, що нам не вдалось виявити низку осіб, що було пов'язано як зі складом переселенців, так і з тим, що через неповному записів низку осіб виявити в принципі неможливо, траплялись випадки дуже точного співпадіння імен, віку та статусу осіб, що свідчить про достовірність записів обох документів.

Дещо гірша ситуація з ревізією за 1782 рік. Цей список міститься у ревізії за 1795 рік (кожний ревізійний список мав включати попередній для проведення порівнянь) [8, s. 192-236]. Ревізійний список шведського поселення за 1795 рік було підготовлено ... 23 червня 1794 року (sic!) писарем Іваном Левицьким, зі слів сільського старости – Гінріха Петерсона [8, s. 236]. Дослідники Олександр Лойт [4, с. 108] та Йорген Хідман [17] вважають, що цей список повністю відображає осіб, які прибули на місце поселення у травні-червні 1782 р. Теоретично документ дійсно мав би це робити. Утім, ступінь достовірності джерела вселяє певні сумніви. Не існує жодних підтверджень того, що одразу після прибуття на місце поселення було складено список прибулих (як це припускає Йорген Хідман). Проводити ревізію в умовах закладання колонії, спорудження будинків і масової смертності було б складно. Швидше за все, інформація за 1782 рік була записана в тому ж 1794, зі спогадів Г. Петерсона. На користь того, що документ за 1782 рік було створено за спогадами свідчить те, що він має багато розходжень з метричною книгою за цей період – неправильно вказані роки смерті дуже багатьох осіб, деякі живі вказані померлими і навпаки [8, s. 192-236]. Водночас нема підстав вважати даний список абсолютною підрубкою. Так, ревізійний список 1782 р. не вказував як живих на 1782 р. (тобто на момент прибуття до колонії) низку осіб, які в метричній книзі були зазначені померлими після прибуття у поселення. Дати смерті значної кількості осіб в ревізії також вказані невірно [8, s. 192-236]. Водночас, враховуючи те, що ревізійний список 1782 р. не містив жодної особи з 11 господарств, які відмовилися переселятися (що співпало із відомостями метричної книги) [8, s. 149-159] це свідчить про достовірність відомостей про те, які господарства досягли місця призначення. Тобто, укладач документу – Г. Петерсон міг помилятися в датах смерті певних осіб, персональному складі домогосподарств на момент прибуття, але самі господарства, швидше за все, були зазначені вірно (чимало з них і далі мешкало у поселенні на момент укладання документу).

Висновки. Відтворення послідовності подій, які передували переселенню вільних шведських селян з Естонії до Південної України у 1781 році разом із контамінацією та порівнянням інформації з різних джерел допомогло визначити наскільки зафіксована в них інформація відображає реальний склад переселенців. Проведений аналіз дозволяє прийти до висновку, що у

кількісному відношенні найбільш достовірну інформацію про переселенців подає так званий «Список Синельникова». Інформація щодо кількості мігрантів з цього джерела (967 осіб) збігається із інформацією бухгалтерської книги щодо осіб, на утримання яких у дорозі виділялися кормові гроші, а також – з матеріалами землеміра щодо кількості домогосподарств, для яких відмежовувалася земля в Україні. Цей же документ найбільш повно фіксує і персональний склад переселенців (це знаходить підтвердження у співпадиннях з метричною книгою), але не в повній мірі відображає дійсність. Переселенню передувала кількаразова заміна 11 господарств, які мали переїздити. Останню з них, ймовірно, не встигли зафіксувати в документах. Про це свідчить те, що у метричній книзі за 1782-1783 рр., яку почали вести після переселення, у період епідемії чуми, відсутня інформація про померлих тільки з 11 господарств, натомість є записи про осіб, які не фігурували у «Списку Синельникова».

Ревізійний список мешканців колонії за 1782 рік, який мав фіксувати склад переселенців після переїзду, швидше за все також більш-менш вірно вказує кількість осіб, які дісталися на місце поселення та, ймовірно, правильно називає господарства, яким це вдалось. Утім, він містить чимало помилок щодо їх персонального складу та дат смерті, оскільки, швидше за все укладався по пам'яті, в 1794 р.

Таким чином, на думку автора, документи загалом підтверджують одне одного (особливо щодо кількості переселенців), а не містять суперечливу інформацію, як раніше вказувалось в історіографії. Правильно розставлені, вони вкладаються у цілісну систему, якій, на жаль, бракує окремих елементів щодо персонального складу.

Список використаних джерел та літератури

1. Высочайше утверждённый доклад Сената. О предполагаемых средствах к поправлению состояния Новороссийских иностранных поселенцев и об учреждении под ведомством Экспедиции Государственного Хозяйства, Конторы Опекунства Новороссийских иностранных поселенцев. *Полное собрание законов Российской империи*. Санкт Петербург: Типография II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1830. Т. 26. С. 115–128.
2. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 1. Одесса: Тип. Л. Нитче, 1850. 386 с.
3. Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Вып. 1. Санкт Петербург: Типография В. В. Нусвальта, 1869. 455 с.
4. Лойт А. Переселение шведов из Эстонии на Украину в конце XVIII века. *Скандинавский сборник*. 1988. Т. 32. С. 104–116.
5. Маліцька Ю.Г. Естонські шведи на півдні Російської імперії: міграція, адаптація та акультурація переселенців-колоністів (1781–1871 рр.): дис. кандидата іст. наук / Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 2010. 252 с.
6. Бобылева С.И. Шведы Украины и государственная власть. *Вопросы германской истории*. 2008. С. 247–268.

7. Чирук С.В. На орбіті Херсону. Старошведська колонія. *Фронтири міста: історико-культурологічний альманах*. 2015. Вип. 4. С. 64–81.
8. *Gammalsvenskby dokument* / ed. by A. Loit, N. Tiberg. Uppsala: Lundequistska bokh, 1958. 236 s.
9. Fischer H. Om svenskarna från Korgessaare och deras öden 1779–1782. *Svio-Estonica*. Årsbok utgiven av svensk-estniska samfundet vid Tartu universitet. Tartu: Akademeemilise rootsi-eesti seltsi väljaanne, 1939. S. 90-117.
10. Антифеодальная борьба вольных шведских крестьян в Эстляндии XVIII – XIX вв. Таллин: Ээсти Рамаат, 1978. 464 с.
11. Ведомость о расходовании средств на содержание шведских колонистов за 1784 г. *Державний архів Дніпропетровської області* (далі ДАДО). Ф. 134. Оп. 1. Спр. 4. 32 арк.
12. Utas J. *Svenskbyborna historia och öde från trettonhundra till nu*. Visby: Natur och kultur, 1982. 309 s.
13. Указы Новороссийской губернской канцелярии и рапорты землемеров об отводе земель под колонию шведских переселенцев с острова Даго на территории Кизикерменского уезда. План Кизикерменского уезда. *Державний архів Херсонської області*. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 85. 21 арк.
14. Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в.: (По неизд. архив. документам). Москва: Печ. А.И. Снегиревой, 1909. 424 с.
15. Ведомость о количестве колонистов, наличии сельскохозяйственного инвентаря, деревьев и скота в шведских колониях за 1781 г. *ДАДО*. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 2. 11 арк.
16. Именной список шведских колонистов, прибывших в Новороссийскую губернию на поселение в 1781 г. *ДАДО*. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 1. 23 арк.
17. Hedman J. – особистий лист від 03.02.2019 р.

References

1. Vysochajshe utverzhdenyj doklad Senata. O predpolagaemyh sredstvah k popravleniyu sostoyaniya Novorossijskih inostrannyh poselencev i ob uchrezhdenii pod vedomstvom Ekspedicii Gosudarstvennogo Hozyajstva, Kontory Opekunstva Novorossijskih inostrannyh poselencev (1830). [The highest approved report to the Senate. About possible steps to improve well-being of foreign settlers in Novorossija and about creation of Guardianship office of Novorossija foreign settlers governed by the Expedition of the State Economy]. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. Sankt Peterburg: Tipografiya II otdeleniya sobstvennoj ego imperatorskogo velichestva kancelyarii. T. 26. pp. 115–128. [In Russian].
2. Skalkovskij, A.A. (1850). *Opyt statisticheskogo opisaniya Novorossijskogo kraja*. [An Experience of statistical description of the Novorossia Region]. Ch. 1. Odessa: Tip. L. Nitche. [In Russian].
3. Klaus, A. (1869). *Nashi kolonii. Opyty i materialy po istorii i statistike inostrannoj kolonizacii v Rossii*. [An Experiences and materials about history and statistic of foreign colonization in Russia]. Vyp. 1. Sankt Peterburg: Tipografiya V. V. Nusvalta. [In Russian].
4. Lojt, A. (1988). Pereselenie shvedov iz Estonii na Ukrainu v konce XVIII veka. [Swedes migration from Estonia to Ukraine at the end of 18th century]. *Skandinavskij sbornik*, T. 32, pp. 104 – 116. [In Russian].
5. Malitska, Yu. H. (2010). *Estoniski shvedy na pivdni Rosiiskoi imperii: mihratsiia, adaptatsiia ta akulturatsiia pereselentsiv-kolonistiv (1781–1871 rr.)* [Estonian Swedes on the South of Russian Empire: migration, adaptation and acculturation of colonist's migrants (1781-1871)]: dys. kandydata ist. nauk / Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet im. Olesia Honchara, Dnipropetrovsk. [In Russian].
6. Bobyleva, S.I. (2008). Shvedy Ukrainy i gosudarstvennaya vlast [Ukrainian Swedes and gouvernement]. *Voprosy germanskoj istorii*, pp. 247–268. [In Russian].

7. Chyruk, S.V. (2015). Na orbiti Khersonu. Staroshvedska koloniia. [On the Kherson Orbite. Gammalsvenskby colony]. *Frontyry mista: istoryko-kulturolohichnyi almanakh*, Vyp. 4, pp. 64–81. [In Ukrainian].
8. Loit, A., Tiberg, N. (eds) (1958). *Gammalsvenskby dokument*. Uppsala: Lundequistska bokh. [In Swedish].
9. Fischer, H. (1939). *Om svenskarna från Korgessaare och deras öden 1779–1782*. Svio-Estonica. Årsbok utgiven av svensk-estniska samfundet vid Tartu universitet. Tartu: Akademeemilise rootsi-eesi seltsi väljaanne, 1939, ss. 90-117. [In Swedish].
10. *Antifeodalnaya borba volnyh shvedskih krestyan v Estlyandii XVIII – XIX vv.* (1978) [Anti-feudal struggle of free Swedish peasants in Estland in 18th–19th cen.]. Tallin: Eesti Ramaat. [In Russian].
11. Vedomost o rashodovanii sredstv na sodержanie shvedskih kolonistov za 1784 g. [Statement about spending of money for Swedish colonist's subsiting for 1784 year]. *Derzhavniy arhiv Dnipropetrovskoyi oblasti* (dali DADO). F. 134. Op. 1. Spr. 4. 32 ark. [In Russian].
12. Utas, J. (1982). *Svenskbyborna historia och öde från trettonhundra till nu*. Visby: Natur och kultur. [In Swedish].
13. Ukazy Novorossijskoj gubernskoj kancelyarii i raporty zemlemerov ob otvode zemel pod koloniyu shvedskih pereselencev s ostrova Dago na territorii Kizikermenskogo uezda. Plan Kizikermenskogo uezda. [Orders of Novorossia guvernemnt Office and Reports from land-surveyors about land acquisition in Kizikermen county for the colony of Swedish migrants from Dagö island]. *Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti*. F. 14. Op. 1. Spr. 85. 21 ark. [In Russian].
14. Pisarevskij, G. (1909). *Iz istorii inostrannoj kolonizacii v Rossii v XVIII v.: (Po neizd. arhiv. dokumentam)*. [From the history of foreign colonization in Russia in 18th cen.: (on the base of not published archival documents)]. Moskva: Pech. A.I. Snegirevoj. [In Russian].
15. Vedomost o kolichestve kolonistov, nalichii selskohozyajstvennogo inventarya, derevev i skota v shvedskih koloniyah za 1781 g. *DADO*. F. 134. Op. 1. Spr. 2. 11 ark. [In Russian].
16. Imennoj spisok shvedskih kolonistov, pribyvshih v Novorossijskuyu guberniyu na poselenie v 1781 g. [Personal list of Swedish colonists arrived to Novorossia province for settling in 1781 year]. *DADO*. F. 134. Op. 1. Spr. 1. 23 ark. [In Russian].
17. Hedman J. – personal letter. 03.02.2019 [In English].

Chyruk S. Population Size and Personal Composition of Swedish Migrants from Estland to Southern Ukraine in 1781–1782.

Different versions about Swedish migrants group from Estonia to Ukraine in 1781-1782 population size are reviewed at the article. External and internal source criticism are provided. Extra-source knowledge about conditions and time of documents creation were used for external sources criticism. Internal source criticism included method of contamination personal information from different lists (linking the information about persons). It was comparing information from several sources: “Frisel’s list” (14–15 July 1781), “Sinelnikov’s list” (26 August 1781), Revision list of Gammalsvenskby colony for 1782 year (23 June 1794), and burial list from the first Gammalsvenskby parish book (June 1782 – May 1783). It was also used an information from the log book (1781 – 1782) of migrant’s escort head – Capitan Egor Makaretov and surveyor’s Petro Polozov documents (1781).

By the author’s opinion many versions about Swedish migrant’s population size, we can find in historiography, is connected with insufficiently critical attitude to historical sources. At the same time these sources gives us, an opportunity to establish the number of persons went to Ukraine and finally arrived on the settlement place rather accurately.

The research allows us to make a conclusion that “Sinelnikov’s list” included the most reliable information about the number of Swedish migrants to Ukraine (967 persons). The same document is also the most reliable source about migrant’s personal composition. This fact is confirmed by detection of person matches in this document and parish book. Nevertheless, “Sinelnikov’s list” does

not fully reflect the real personal composition of the migrants. It was found that there were several changes of 11 households that must be resettled. The last change was not recorded in the documents.

It can be assumed that the population size of Swedish migrants arrived to the settlement place in May 1782 is also more or less true. Nevertheless, the personal composition of the emigrants from the revision list for 1782 raises doubts.

Keywords: *Swedish migrants, parish book, family lists, criticism of sources, Southern Ukraine, Gammalsvenskby colony.*